

Starost mastila.

Rana ljubav ne silazi s brežuljka.

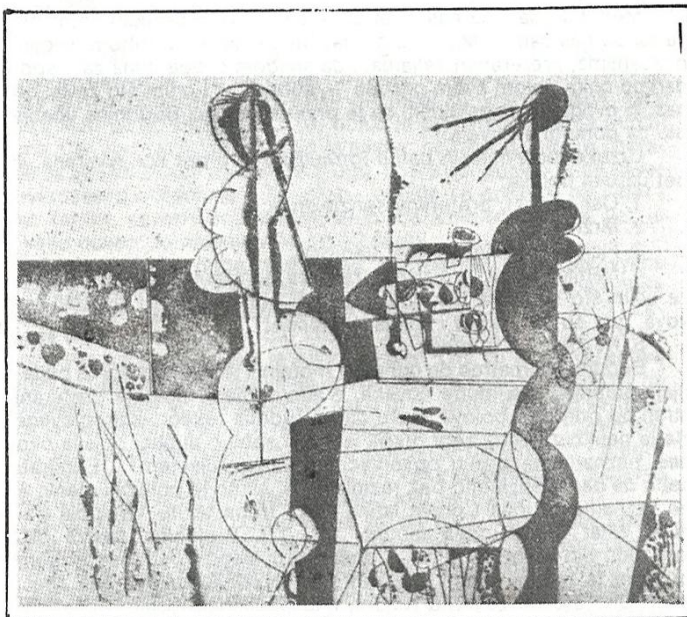
U dolinam nije bolje. Fabrike čekića
i mlinovi, male fabrike strpljenja, leže
izdubljene i napuštene. Ali glad je
otklonjena, i pastirmke ne moraju da žive.

Sa strahom raditi na oblicima.

Kukavica je tada dugo letela za nama.

... Kasnije Kasnije sve:

sve veće širenje,
neometane površine vremena;
uz izvesnost
da nastavljamo da živimo s magnetofonskim trakama,
izumrlim navikama,
zastarelim jezicima,
sa zvucima vode, šuma,
da ćemo opet pronaći onaj stari film,
doživeti scenu s vratima što se otvaraju,
i izaći
u jutro s drvećem u vetru.

BELEŠKA ZA KASNIJE

Ništa ne govori
trenutak nije pogodan
lica se okreću od tebe
ponuda nije vredna pomena
strašilo kao osoba za uspostavljanje veze
opet je ispao odašiljač
ne idi do telefona
magla ne oslobađa ulice
zalepljeno poštansko sanduče
ukočeni svet na železničkoj stanici
Mogućnost da se neopaženo nestane

JEDNOM I ZAUVEK

Mrak iz prozora. U polusnu
naviru glasovi iz bioskopa. Mirisalo je,
mogao si da vidiš, u sobi na kredu
i pomorandže. Nevidljiva susetka se nikada
nije iselila, i sa njom strah ranog
jutra. Sneg je bacio daske s krova. Otvori, tamo
gde je nada zakasnila, i čuješ ponovo
povratak svog jezika. Svetlost
iza stabala što se njišu; odatle
je taj dan došao jednom, i zauvek.

HISTORY (2)

Nešto stariji ljudi, popodne
na reci, sa štapovima
i malim psima, ne usudujem se
da pitam, da li su neke
uspomene izgovorene i unuci smireni.

S nemačkog preveo
Zlatko Krasni

jinizam i buddhizam

vera vučkovački

Do kraja VII veka pre n. e. brahmani su oformili osnovne postulate svoje vlasti nad duhovima ljudi. Religija je bila način na koji su to ostvarili. Rituale su iskomplikovali do krajnosti, a ceo život društva stavili pod svoju kontrolu, stvorivši teoriju o karmi i dharmi. Sebe su proglasili moćnijim od bogova. U takvoj situaciji počeli su se radati revolti, posebno na ekskluzivnost kasta, u prvom redu brahmanske. Kao odraz tog revolta pojavile su se dve religije: jinizam (džinizam) sa Vardhamanom Mahavirom (oko 550-470?) i buddhizmom, ideologijom koju je pokrenuo Siddhartha (Sidhartha) Gautama, kasnije nazvan Džina (563-483?).

Jinizam

Koreni jinizma leže u vedizmu i etici brahmanizma, ali interpretirani na specifičan način: u prvom redu negiranje kasta, odbacivanje komplikovanih rituala i mnoge bogove. Neki naučnici jinizam nazivaju heptičkom sektom vedske religije.

Vrhunski ideal jinista bila je realizacija najvišeg savršenstva ljudskog bića da bi se ostvarilo oslobođenje od patnji i vezanost za rođanja i smrti.

Reč jinizam je derivacija sanskrske imenice jina, a znači »pobedilac«, ili onaj koji se oslobodio okova fenomenalnog sveta.

Izvorni jinizam ne ističe nikakva viša bića (bogove i demone), a strogo osuđuje rituale krvne žrtve. Bio je savršena asketska religija koja je kao vrhovni ideal isticala pojam ahimse, što znači ne ubiti niti povrediti ma kakvo živo biće. To je religija ljubavi i obzira koja odbacuje ideju podelje ljudi na kaste.

Jinisti veruju da je njihova religija večna, a usavršavala se tokom periodičnih doba u kojima su se javljali veliki učitelji – tirthankare, dvadeset i četiri, od početka do danas. Kao vi smatra se Rishabha, prema legendi osnivač jinizma. Kao i prvi tirthankara, zagonetni su i ostali sve do dvadeset i trećeg Parshvanathe (Paršvanatha) koji je, kako legenda kaže, osnovao sektu nirgrantha, a umro oko 776. godine pre n. e. Istorijskim osnivačem jinizma smatra se Vardhamana Mahavira, prozvan Jina (Džina = Veliki Heroj). Rođen je u Vaishali (Vaišali u državi Bihar). Njegov otac je bio kšatrija – vladar, poglavica klana Naya (Naja). Bio je stariji savremenik Siddharthe Gautame. Prema legendi, u svojoj dvadeset osmoj godini odrekao se života, postao asketa i prvi propovednik sekte nirgata. Trideset godina je živio kao strogi asketa propovedajući novu veru. Umro je u mestu Pavapuri (Bihar) verovatno 483. godine pre n. e.

Jinizam nije nikada imao filozofskih rasprava i idejnih razmimoilaženja. Ali, između III i I veka pre n. e. počeo se deliti u dve sekte: Digambare (»odeveni u vazduh«, odnosno nagi) i Svetambare, (»odeveni u belo«). Digambare su bili stroge askete i smatrali su da im nije potrebna ni hrana ni odeća. Živeli su u strogo izolovanim manastirskim zajednicama u koje nisu primali žene, jer su smatrali da one, po svojoj prirodi, nisu sposobne, niti predodređene za salvaciju. Svetambare su bili neasketska sekta, predviđena za laike neaskete. I oni su imali (i danas imaju) manastirske redove, i muške i ženske. Ovoj sekti pripada najveći broj vernika.

Jinistička metafizika je dualistički sistem koji deli univerzum uglavnom na dve kategorije: jiva (dživa) živa bića ili duša sa prirodnim fenomenima kao što su vetar, vatra, životinje, biljke i ljudska bića, i druga ajiva (adživa) u koju spadaju: prostor, vreme i tvar.

Sledeći, najznačajniji koncept je karma, suptilna, nevidljiva substancija, sastavljena od izvesnog tipa tvari koji lebde u prostoru živ, uzrokujući transmigraciju. Delovanje karme može se eliminisati u toku nekoliko čovekovih života ispunjenih asketizmom i samopregorom disciplinom, sve dok se ne ostvari moksha (mokša), ugasnuće, krajnji cilj čovekovih napora. Kako u jinizmu nema bogova, karma zauzima centralnu poziciju koju može da dosegne jedna duša. Duše se dele u dve grupe: one koje su još vezane karmom i one koje su oslobođene njenog dejstva.

Ahimsa koju ćemo kasnije sresti i u buddhizmu, veoma je značajna u jinizmu. Tako, na primer, jinisti su bili prvi koji su osnovali bolnice za sve obolele životinje.

Jinizam ima tri vrhunska ideala: 1. Samyag-charita (Samjag-čarita) = ispravno vladanje, 2. Samyag-darsha (Samjag-darša) = prava vera i 3. Samyag-una (Samjag-džuna) = pravo znanje. Jinisti su propisali stroga etička pravila, za svakodnevni život, uglavnom u okviru ahimse.

U kasnijem jinizmu dolazi do pojave hindu-božanstava. Uvršteni su u panteon kao pratioci tirthankara. U srednjem veku jinizam je bio blago obojen idejama tantrizma.

Buddhizam

Buddhizam, jedna od najrasprostranjenijih religija sveta, vezan je za ime Gautame, princa plemena Shakya, kasnije nazvanog Buddha – »Prosvetljeni«. Njegov život, a dobrim delom i njegovu misao, obvijaju bezbrojne legende, mitološka fantazija i kasnija ktonska preuđavanja buddhističkih kaluđera, teoretičara i teologa.

Život Buddhe je celom svetu dobro poznata storija. Tako, legenda kaže da je Buddha ostavio dvor svog oca i pošao da traži životnu istinu i spasenje ljudskim bolovima. Prvo se obratio brahmanским mudracima, čija ga objašnjenja nisu zadovoljila. Zatim se podvrgao strogoj askezi, ali ona mu je još manje pomogla, jer »suzbijanje zahteva tela misao čvršće vezuje za telo«, kažu da je rekao Buddha. Najzad je odlučio da posmatra život i o svemu razmišlja. Proveo je šest godina u selu Sena u šumi Urali. Najzad je seo pod drvo Bo i posle dubokog razmišljanja došao do Velikog Saznanja, posle čega je otišao da propoveda: »pokrenuo je točak Zakona«.

Nikada Buddha nije dozvolio da ga smatraju bogom ili božjim izaslanikom; stalno je naglašavao da je on samo učitelj. Etiku koju je dao ljudima dao ju je u ime humanizma, a ona nije sadržavala strah od bogova. Glas o princu – propovedniku rasprostirao se zemljom kao »zvuk zvona obešenog uzicom o nebeski svod«, kaže legenda. Svoje propovedi započeo je u Sarnathu (5 milja od Benaresa) a umro u Kushinagari, sto pedaset kilometara severoistočno od Benaresa.

Buddhine ideje ujedinjuju u sebi revolt protiv kasta, humanizam, sociologiju realističnu misao naroda i ljubav prema živim bićima prirode. Sam Buddha nije zapisao svoje učenje, iako je bio visoko obrazovan. To je učinjeno nekoliko vekova kasnije. Mnogi buddhistički rukopisi nikli su u razna vremena. Najraniji su tekstovi Tipitaka na jeziku pali; sanskritom su pisani Buddhacarita (Budhačarita) i Mahaparinibbanasutta. Postoji veoma mnogo buddhističkih rukopisa od kojih se među najznačajnije ubrajaju legende, ili priče Jataka (Džataka).

Šta je Buddha de facto propovedao, to je danas preokupacija mnogih naučnika koji istražuju buddhističku misao i filosofiju. Poznato je da je Buddha negirao boga, a dušu nije smatrao besmrtnom. Trudio se na sve moguće načine da to dokaže, tako da je za života velikog Učitelja buddhizam smatran nekom vrstom ateizma. Čim je on umro, negiranje bogova bilo je brzo zaboravljeno. Sudbina duše posle smrti, u ranom buddhizmu nije bila formulisana. Ako je Buddha i imao neku ideju o tome, ona nije zapisana i nestala je njegovom smrću.

Buddha je isticao da čovekom vladaju »osećanja« (verovatno se misli na instinkte). Smatrao je da osećanja porobljavaju čoveka i da su, pored želja, glavni uzrok njegovih patnji.

Suština Buddhine tzv. »Četiri Velike Istine« nije ni pesimistička ni optimistička – možda najviše iluzija o realnom. One objašnjavaju uzroke patnji, a istovremeno, u osnovnim crtama, ukazuju na način kako da se čovek bori protiv njih, premda ovo pitanje detaljno obrađuje Buddhina »Osmočlana Staza«.

U svojim propovedima Buddha je rekao: »Čovekova nesreća dolazi zbog preteranih želja. Ali ovo Buddhino odricanje od želja pogrešno je shvaćeno pa se kasnije buddhizam obojio negacijom

života. Buddha je tvrdio da u pohlepi dobrim delom leži uzrok tiranije bolova. Po svemu izgleda da je Buddha nastojao da izmeni čoveka i društvo, ali on nije imao političke moći, jer je bio propovednik i mislilac bez ikakvih drugih pretenzija. Svoje humanističke i socijalističke ideje Buddha je praktično ostvario samo u strukturi sanghi ili manastirskih zajednica. Sanghe je organizovao po ugledu na uređenja slobodnih plemenskih zajednica, kod kojih je ravnopravnost svih članova bio osnovni društveni princip. Učenici i svojim pripadnicima nije dopuštao da padnu pod uticaj zlata i dobara uopšte.

Brahmani, kao vladajuća kasta tadašnjeg društva, pokušali su da spreče Buddhu da propoveda svoju misao. O tome nemamo nikakvih autentičnih podataka; postoje samo legende koje kazuju da je bilo nekoliko pokušaja te vrste, čak i jedan atak na njegov život. Klasični ep o Buddhinom životu Buddhacarita (život Buddhe) koju je napisao Ašvagoša (oko 120. godine n. e) iznosi život Buddhe i navodi neke njegove misli, prečutkujući rasprave o bogu. Međutim, nastojanje Buddhe da svoje učenike i pristalice koncentriše na probleme života, etike i emancipaciju od bede putem promene čoveka i socijalnih odnosa, najjasnije govori da bog, ili bogovi, nisu imali nikakvo mesto u njegovoj ideologiji.

U buddhističkom kanonu Tipitaki napisano je da je Buddha rekao: »Čovek se u bolu rađa, u njemu živi, u bolu umire«. Prvi i poslednji bol su neminovnosti sa kojima moramo da se pomirimo.

Međutim, da li će naš život biti manje ili jače protkan patnjama zavisi od nas samih. Moramo se naučiti da vladamo sobom, svojim osećanjima, preteranim željama, i da snagom svoga duha zagospodarimo onim delom svoje prirode – sobom – i onim što zavisi od nas. Iz ovoga se da zaključiti da je prvenstveni cilj Buddhina učenja bio da pomogne čoveku.

Uzroke individualnih patnji formulisao je u pet tzv. nivarana, ili pet uzroka bolova:

1. Osećajnost, preterana senzibilnost;
2. Mržnja;
3. Fizička i umna tromost (lenjost);
4. Nemir i briga, proizišli iz želje za gomilanjem blaga i tugom za onim što se mora izgubiti po samoj prirodi stvari i životnih tokova, gde su naša volja i snaga nemoćne;
5. Neznanje ili sumnja.

Buddha je smatrao da duhovni, moralni i tehnički progres otklanjaju sumnje koje muče čoveka, a istovremeno nestaje preterani strah od prirode i bolova. Kažu da je Buddha rekao: »Koren svega zla je neukost; treba sebi otkriti istinu o sebi, o suštini pojava oko nas, neznanje razgrnuti opservacijom i razmišljanjem... Forsirati sebe da nešto shvatimo bez razmišljanja, samo je politički manir, a ne saznanje naučne i prave istine kojoj treba težiti« (Walpole Rahula. What the Buddha taught« str. 17). Buddhina deviza bila je: »Dodi, vidi i uveri se, a ne – dodi i veruj slepo«. Jednom drugom prilikom je rekao: »Istini nije potrebna nikakva etiketa. Šta znači ime? Ono što mi zovemo ružom, bilo pod kojim drugim imenom mirisaće isto toliko lepo... Sektaške i ideološke etikete su prepreka da se dođe do istine; one prouzrokuju predubeđenja koja zaklanjaju istinu i zaslepljuju um«. Tako se Buddha trudio da osamostalji čovekov intelekt i oslobodi misao. Sve vladajuće klase u istoriji čovečanstva nastojale su da onemoguće napredne ideje, da održe po sebi korisna verovanja. Buddha je u tom smislu rekao jednu od velikih istina: »U trenutku kad se stvari vide, verovanje iščezava«, ono postaje istina, normalna pojava o kojoj nema potrebe diskutovati. Ovim je mislio kako na religiju koja je tada bila primaran i određujući faktor kulturnog, društvenog i ekonomskog života Indije, tako i na vladajuću ideologiju, konkretno na nepravdu kastijske podeljenosti.

Kakav je bio Buddhin odnos prema pojmu nirvane? Za svoje doba on je bio ateista; negirao je postojanje duše posle smrti. Nirvanom doba nazivao stanje duhovnog mira i sredenosti, kao i vladanje svojim osećanjima, specijalno nagonima, putem odricanja od preteranih želja. Prema Buddhi, to se stanje postiže saznanjem suštinskih istina, odricanjima i humanizmom. Čovek tim putem istovremeno postiže gospodarenje sobom, a samim tim eliminiše i pohlepu koja je uzrok bolova i bede.

Buddha je otkrio bolove svoje epohe i bolove zakona života. Otkrio je duh situacije bez duha; nastojao je da afirmiše humanistička osećanja i ponašanje u jednom logično bezosečajnom svetu.

Sve to skupa jasno pokazuje idealističke crte u Buddhinoj ideologiji. Učenici su ga samo delimično shvatili, jer je njegovu misao »letela« mnogo vekova unapred. Propovedao je ideju jednakosti među ljudima, surovo lišenih prava u svojoj svakodnevnoj egzistenciji. To se, donekle, ogledalo i ostvarilo u organizaciji buddhističkih sanghi i u opštoj teoretskoj osnovi njegova učenja.

Četiri plemenite Istine i Osam načina da se one ostvare

Četiri plemenite Istine: 1. Istina o bolu: rođenje je bol, starost je bol, bolest je bol, smrt je bol, unija sa neprijatnim je bol, rastanak sa voljenim je bol. 2. Plemenita Istina o uzroku bolova: čežnja koja vodi ponovnom rađanju, praćena težnjom za zadovoljstvom,

za postojanjem, za nepostojanjem. 3. Plemenita Istina o prestanku bola: potpuno nestajanje žudnje, samoodricanje. 4. Plemenita Istina o koracima koji vode prestanku bolova je Osmočlana Staza: pravo viđenje (stvari), prava misao, pravi govor, prava akcija, ispravan način života, istiniti napor, pravo vođenje misli i prava (duboka) koncentracija. To je učenje zapisala najranija škola Theravada koje je formulisano u kanonu pisanom na jeziku pali još na prvom koncilu.

Oko 483. g. pre n. e, u 80. godini života umro je Buddha. Uzrok smrti, kako legenda kaže, bilo je trovanje hranom. Poslednje njegove reči, navodno su bile: »Sve složene stvari se moraju raspasti; moramo se boriti dalje«. Njegovo telo učenici su spalili, a pepeo razdelili raznim vladarima koji su nad njim podigli stupe.

Buddhizam

Istorija buddhizma započinje smrću Buddhe. Ljudi su od ideologije bez bogova stvorili religiju. Već na prvom koncilu u Radžagrihi, nekoliko nedelja posle učiteljeve smrti njegovih 500 učenika zapisalo je dhammu (pravu nauku) i utvrdilo redovničku disciplinu, a Buddha je proglašen božanstvom.

Izgleda da se ni sami rani Buddhini sledbenici nisu mogli složiti oko nekih teoretskih pitanja, zato je buddhizam počeo da se deli na škole, već jedan vek posle Buddhine smrti. Sanghe (manastirski redovi) brzo su brojno rasle i podelile se na dve škole. Theravada (sanskritski Sthaviravada) bila je konzervativna i strogo se držala rane formulacije. Nazvana je škola starine. Druga, Mahasanghika, liberalna, davala je više slobode formulaciji kanona. Posle te prve velike šizme učenici su se razili po Indiji. U vreme vladavine cara Ašoke Maurye (274-232. pre n. e) došlo je do naglog širenja buddhizma. Car, vatreni budhista, slao je misije: na Ceylon učitelje Theravade sa svojim sinom na čelu, a drugu, liberalnu, poslao je na sever i severozapad u Kashmir i Gandharu, odakle se proširila na Tibet i Kinu. Taj tzv. severni buddhizam, jakih liberalnih tendencija, već je u I veku doveo do nicanja više od 20 škola.

Nekako u isto doba nastale su formulacije škole Mahayana (»Veika Kola«). Oni su cejlonski buddhizam nazvali Hinayana (»Mala Kola«). Dok je Hinayana uspevala da koliko – toliko održi rano učenje, sa Mahayanom to nije bio slučaj. U neposrednom kontaktu sa raznim verovanjima, upijala je njihove ideje. Oni su u svoje redove primali pripadnike svih verovanja, a svako je na svoj način uticao na buddhizam. Činili su kompromise kako bi pridobili što više vernika. Tako je buddhizam već u V veku postao religija prepuna raznih bogova, pre svega hinduističkih. Vidno opadanje buddhizma i njegovog nestanka iz Indije započinje od VII veka asimilacijom sistema ezoteričnih verovanja i rituala poznatog kao tantrizam.

Buddhizam je rano počeo da se širi po Aziji. Kina je bila upoznata sa buddhizmom preko Baktrije i Gandhare još u I veku pre n. e. Ali je Kina, čije je glavno verovanje bio kult predaka, imala dve snažne ideologije: Konfucijevu i Lao – Ceovu koje su snažno obojile buddhizam, iako su bezbrojni kineski hodočasnici vekovima održavali žive veze sa matičnim buddhizmom, uglavnom Mahayanom. Od kineskih hodočasnika koji su boravili u Indiji u VII veku saznajemo da je buddhizam već bio u fazi degeneracije i raspadanja; infiltriran hinduizmom izgubio je svoju izvornu snagu i rastočio se u vitalni hinduizam, naročito tantrizam. On je kako – tako tavorio do invazije islama u XII veku, a onda se izgubio bez traga.

Kineski buddhizam odigrao je značajnu ulogu u širenju Azijom. U IV veku posredstvom kineskih hodočasnika osvojio je Koreju. Još od samog početka primljen je sa velikim entuzijazmom da bi od XII do XIV veka dosegao vrhunac popularnosti.

Buddhizam koji je osvojio Tibet u VIII veku bio je njegova kasna varijanta: Hinayane, Mahayane i tantrizma. Iz mešavine nativne Ben-po religije i severnjačkog buddhizma, nastao je lamajizam, koji je osvojio himalajske predele: Nepal, Sikkim, Bhutan i Ladak. Ima snažne tantričke elemente.

Japan je došao u dodir sa buddhizmom tokom ranih vekova n.e, prvo preko Koreje, zatim Kine i kasnije Indije. Primio ga je u oba oblika, ali jače Mahayane i tantričkog buddhizma. Došavši u dodir sa šintoizmom, on se brzo granao u mnoge sekte. Samo u doba Nara (VIII vek) imao je šest sekta. U Kyōtu u doba Heian (794 – 1184) bile su dve značajne sekte: Tendai i Šingon, ezoterični buddhizam. Kasnije, centar je postao Kamakura (1185 – 1336) gde su nikle četiri sekte: Jōdo, Shin, Zen i Nichiren – sekta Večnog Buddhe.

Ikonografija

Izgleda da se Buddha kao božanstvo javlja i pre pojave istorijskog Buddhe. Tako je vedski i brahmanski Buddha legendarni autor nekih vedskih himni. Zatim, u indijskoj astrologiji Buddha je naziv četvrte planete (indijski Merkur), po legendi bio je sin Some i zagonetne boginje Tare, čija je žena bila Ilali Ida, rigvedski pojam za hranu, odnosno mleka kao žrtvenog objekta; po drugom mitu, personifikacije govora (u vezi sa bajalicama). Planeta Buddha je i treći dan u nedelji (sreda) koji se naziva Buddhavara. Adaptacija Buddhe

u brahmanizmu i rani hinduizam u obliku devetog avatara (inkarnacije) boga Višnu, bio je, izgleda, potez potrebe u cilju izvesnog kompromisa sa tada već snažnim buddhizmom.

U ranom buddhizmu nisu se pravile ikone Buddhe; on je prikazivan samo simbolima: stupom, točkom (»zakona i suvereniteta«) i drvetom Bo. Kao buddhističke relikvije gradile su se stupe, nešto kasnije pećinski manastiri sa hramovima. Početkom n.e. ikone su pravile sve sekte. U južnom buddhizmu bili su to prikazi istorijskog Buddhe u pozi meditacije, propovedi i na odru. Za vernike je to bilo samo sećanje na Velikog Učitelja. U severnom buddhizmu tretman ikone vremenom je bivao sve komplikovaniji. Buddha je tretiran kao božanstvo različitog idejnog sadržaja: Bodhisattve, Adi Buddhe, Maitreye i dr. kao i niz arhata (svetitelja) i božanstava pratioca Buddhe, sve sama hinduistička božanstva. U Kini, Tibetu i Nepal u stvoreni je bogat panteon – pravi politeizam. Ikone specijalno u Kini, smatrane su čarobnima. Ritualni obavljeni ispred tih ikona »imali su magičnu moć«. Tako je nastala zamršena i komplikovana ikonografija.

Budhistička mitologija

Videli smo da Buddha nije pominjao natprirodne sile u teološkom ili magičnom smislu. Propovedao je da je jedina sila, gospodar svega što je stvoreno, večni zakon sveta (prirode) koji se ispoljava u kauzalitetu posledica; sve uslovljava karma. Budhistička pastva se ipak molila božanstvima, ali ona su bila prilično imaginarna, a vernici su znali da ona nemaju uticaja na zakone reinkarnacije. Kaluder i sadhu) ranog i ortodoksnog buddhizma nije pridavao značaj bogovima. U kasnijem buddhizmu božanstva su dobila na značaju, stvarani su kultovi i na kraju čak i kulturni obredi. U toj fazi buddhizam je postao izraziti teizam, magično obojen.

Budhistički stav o životu posle smrti

On se osniva na ideji reinkarnacije; zamišljen je kao instrument etike, neka vrsta sankcije karme. Iako, prema kvalitetu iskupljenja karme, duša odlazi ili u raj ili u pakao, rajska uživanja nisu bila cilj kome su težili budhistički pravednici, jer svaka egzistencija, čak i najvišeg oblika, predstavlja bol, tj. svako postojanje uslovljeno je bolom. Jedina nagrada pravednika je nirvana – nepostojanje.

Obredi i kultovi

Obredi i kultovi bili su nespojivi s filosofijom Gautame Buddhe. Iako su u buddhizmu rano nastali, u prvo vreme su bili skromni, ograničeni na komemorativne skupove na kojima se odavala pošta umrlom učitelju. Kult sekte Hinayane ostao je bez magičnih obreda, ograničen na kolektivne svetkovine u znak sećanja na epizode iz života Buddhe, recitovanje tekstova, propovedi i neka vrsta ispovedi i najzad odavala se pošta relikvijama (stupama) Buddhe, njegovih učenika i budhističkih mislilaca. Kult simbola kasnije kipova Buddhe, nastao je rano u severnoj Indiji. Ritual stupe obavljao se kruženjem oko nje s desna na levo, u neparnom broju cirkumambulatorija. Sekta Mahayana i druge severnjačkog buddhizma, stvorile su razgranat kult i bogate ritualne obrade, sasvim po hindu uzorima: pompezne, uz učešće muzike, plesa, kadenja, molitava, bajanja itd. Najdalje u tom smislu otišle su budhističke tantričke sekte. Ove škole kojima pripada danas najveći broj pristalica, načinile su od buddhizma autentičnu istočnjačku, mističnu religiju koja se ne može nikako dovesti u vezu sa Buddhinim učenjem.

Kozmogonija

Kozmogonija buddhizma menjala se tokom razvoja i sve jače infiltrirala sveindijskim shvatanjima, zadržavajući ipak svoje specifične postulate, kao »u beskrajnom prostoru nalazi se mnogo svetova« u kojima nastaju raznovrsna bića. Svaki svet čini celinu za sebe, a podeljen je u tri vertikalna dela: svet želja (kama loka), svet čistih oblika (rupa loka) i svet neoblika (arupa loka). Na donjem kraju vertikale nalazi se pakao: hladan i topao odeljak, nad njim zemljin kotur sa kontinentima i morima, nastanjen božanstvima, ljudima demonima i duhovima tzv. preta. U svetu čistog oblika borave božanstva bez želja, sa telima sazdanim od suptilne materije i duha – idejno, prelaz između materije i nematerije. Gornju vertikalu završava region Neoblika, stanište čistog duha koji nema spolnjeg, materijalnog oklopa, utonuo u mnogovekovnu, apsolutnu meditaciju. Svi svetovi ciklično egzistiraju i neegzistiraju, kružno prolazeći kroz doba postanka, življenja, dekadencije i neegzistencije, kada postaju prazan prostor. Svako novo stvaranje najavljuje slab vetar koji se sukcesivno pojačava do snage koja je u stanju da organizuje novi svet, stavljanjem u pokret kozmičku maticu; ona, opet, aktivira karmu, stimulira suštinu propalog sveta koji se do tada nalazio u stanju privremenog mirovanja. Karma mora da realizuje egzekutivu iščezlog sveta i zato deluje u smislu nove organizacije – oduhovljene materije, ili duh oklopljen u materiju. Život jednog sveta deli se na dvadeset doba: deset pozitivnih u kojima se

opšte stanje progresivno poboljšava, i deset negativnih, sukcesivno opadajućih. Proces se završava propašću sveta, kao krajnjom konzekvencijom. Tokom prvih deset doba pojavljuje se Buddha, jer samo u tom razvojnem stadijumu čovečanstvo je sposobno da shvati više duhovne i etičke istine. Progres se kreće po diktatu večnih kozmičkih i etičkih zakona.

Buddhistička kozmogonija je u apsolutnoj zavisnosti od zakona dharma i njene logične konzekvence – karme. Kozmogonija kasnog severnjačkog buddhizma protkana je hinduističkim elementima. Tu, osim četiri regiona arup loke, postoji još jedan viši – svet nebeskih džinova, ili Dhyani, krunisan carstvom Adi Buddhie.

Osnovne filofske postavke

Buddhistička filofsija na najviši nivo izdiže permanentno lutanje sveg što postoji. Nepromenljivi i večni su samo zakoni Univerzuma, prazan prostor i nirvana, odnosno, večni su samo čisti atomi.

Buddhistička filofsija, s jedne strane, osporava postojanje neprelaznih duhovnih monada, a, s druge, tvrdi da postoje sankcija koja čini ponovno rađanje. Materijalno otelovljenje duše umrlog u novu personalnost podleže procesu uslovljenosti, a to su tri uzastopna oblika egzistencije sa dvanest etapa. Pređašnje postojanje obuhvata: avidyu, neznanjem uslovljeno karmičko oblikovanje, i sansaru, karmom određene stvaralačke snage koje komponuju sudbinu sledeće egzistencije. Nastavak procesa je sadašnje postojanje: avidya – svest koja određuje subjekat i objekat, Nama-rupa – spajanje pet grupa stvaralačkih faktora i duhovno uobličavanje novog bića, shad-ayatana – svest šest organa svesnog opažanja koji osposobljavaju novo biće da dođe u kontakt sa svetom koji ga okružuje, aparsha, ili stavljanje u akciju šest svesti koje čine uslove primanja utisaka i osećanja, vedana – osetljivost, diferenciranje zadovoljstva i nezadovoljstva, posledice kontakta svesti sa objektom, trishana – seksualni nagon, upadana – intenzivna želja za životom, bhava – životna delatnost, određivanje uslova sledećeg rađanja, yati, novo rađanje koje uslovljava sledeću kategoriju – yaramaran starost i smrt.

Učenje o spoznaji, pana, sa teorijom kauzaliteta čini osnovu buddhističke filofsije, bez obzira na različite sekte.

Na teoriju kauzaliteta logično se nadovezuje teorija elemenata iz kojih je komponovan mehanizam ličnosti. Ima ih četiri: voda, zem-

zapisi iz razgovora s wittgensteinom

m. o'c. drury

U svom biografskom prikazu Ludwiga Wittgensteina profesor G. H. von Wright govori o mnoštvu interpretacija djela L. Wittgensteina koja su sve beznačajna. Ovu knjigu on završava rečenicom koja navodi na razmišljanje: »Ponekad mi se čini da nečiji opus postaje klasičan baš zbog toga što je mnogoznačan i to nas privlači. Istovremeno takav opus odoljeva našoj snažnoj želji da nam sve bude potpuno jasno«. Ono što želim ovdje iznijeti jest upravo to mnoštvo značenja i otpor da ih se jasno shvati. Htio bih reći da u Wittgensteinovom učenju postoji još dimenzija – preko kojih se prelazi ili koje su, kako bi on sam rekao, »razvodnjene«.

Krenuo bih od dviju strana Wittgensteinovog karaktera koje će prepoznati svi oni koji su ga poznavali.

Dakle, kao prvo Wittgenstein je bio svestan da je izvanredno naoparen za filofske diskusije. Jednom mi je rekao: »Kada sam otkrio da stvarno postoji nešto za što posjedujem naročitu sposobnost, to je za mene bila prekretnica u životu«. Pa iako je toga bio svestan, veći dio svoga života proveo je u namjeri i planovima da napusti svoj posao i da živi sasvim drugačijim životom od onog kojeg je imao kao akademski filozof.

Poslije I svjetskog rata živio je i radio kao učitelj na selu u udaljenom dijelu Austrije. Radio je i kao arhitekt gradeći kuću svojoj sestri. Kasnije je ozbiljno razmišljao o tome da ide živjeti u Rusiju ali ne da predaje filozofiju, i tako je uočio i vrlo dobro naučio ruski. Kasnije je razmišljao o tome da studira medicinu i molio me da se raspitam o mogućnosti upisa na medicinski fakultet tu u Dublinu. Za vrijeme II svjetskog rata radio je kao bolnički portir u Londonu, kasnije je nezavisno radio na problemima iz filologije škole. Voditelj tog tima, dr Grant, koji je zamolio Wittgensteina da preuzme ovo ispitivanje, rekao mu je: »Kakva šteta što ste filozof a ne fiziolog«.

Možemo biti sretni što se ništa nije ostvarilo od njegovih drugih planova i što je nastavio s radom na filozofskim spisima sve do pred samu smrt. No sigurno razumjeti Wittgensteina ako nemamo razumijevanja za njegovu neprestanu namjeru da potpuno izmijeni svoj način života. Ovi njegovi planovi nisu bili samo prolazna nestrpljivost već uvjerenje koje je trajalo godinama sve dok nije došlo vrijeme kada je shvatio da promjene više neće biti. Jednom sam naslutio što stoji iza ove snažne želje da promijeni način života kada mi je rekao: »Mislio sam da sam se oslobodio svoje taštine kada sam napustio profesuru. Sada vidim da sam sujetan na stil kojim pišem sadašnju knjigu«. (Ovo se odnosilo na drugi dio *Filozofskih istraživanja* za koju profesor von Wright kaže da će jednog dana biti među klasičnim primjerima njemačke proze).

Wittgenstein je prezirao intelektualnu sujetu kod sebe ili bilo koga drugog. Smatrao je da je važnije biti oslobođen od svake taštine nego biti poznat i poštovan filozof. Jednom je rekao: »Povrjedena taština je najgori vid snage i poriva na ovom svijetu. To je izvor najvećeg zla«. Jednom drugom zgodom primijetio je: »Mislim da filozof ne bi smio imati veći ugled od nekog vodoinstalatera«.

No, znao je i reći: »Nemoj misliti da mrzim metafiziku. Neke od filozofskih sistema držim za najplemenitije proizvode ljudskog uma«.

Drugi vid Wittgensteinovog karaktera blisko je povezan s ovim što sam već rekao. Cijelog svog života mislio je i bio uvjeren da se ne zna izraziti tako da ga se razumije. U pismima upućena Russellu uz rukopis *Tractatusa* rekao je: »U stvari nećeš razumjeti *Tractatus* bez prethodnih objašnjenja jer je napisan u kratkim primjedbama. (To naravno znači da ga nitko neće razumjeti iako je sâm vjerujem da je napisan jasno kao dan)«.

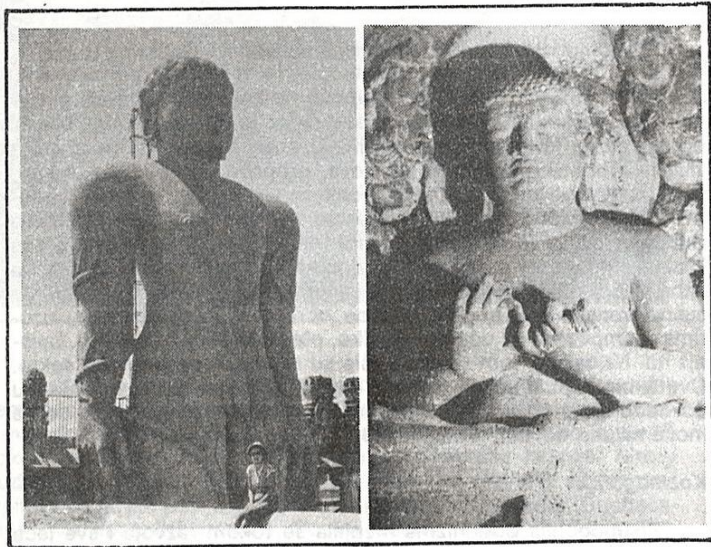
U uvodu *Filozofskih primjedbi* (Philosophical Remarks) Wittgenstein kaže:

»Volio bih reći: Ova knjiga napisana je u slavu božju, ali reći ovako nešto danas zvučalo bi kao trik ili prevara jer riječi ne bi bile shvaćene kako treba. Mislim na to da je knjiga napisana u dobroj namjeri, ne iz taštine jer bi u suprotnom autor želio da knjiga bude osuđena. Knjigu se ne može učiniti ni boljom ni čistijom nego što je sâm autor«.

Osvrnuo bih se na čas na ovaj citat. Wittgenstein implicira da riječi koje se pravilno shvaćaju u jednom dobu kasnije mogu postati »riječi prevare« jer neprestana upotreba toliko iskvari riječi da se »tim putevima više ne može doći« (ova metafora o neprohodnom putu bila je njegova).

Kada je Wittgenstein poslao kopiju rukopisa »Plave knjige« Russellu, u popratnom pismu je rekao: »Pred dvije godine držao sam predavanja u Cambridgeu i izdiktirao neke bilješke svojim studentima tako da imaju nešto ponijeti kući u rukama a ne samo u sjećanju... (Mislim da su teško razumljivi jer su mnoge stvari samo nagovještene)«. Ponovo se ponavlja misao da će ga se teško shvatiti.

U jednom od prvih razgovora koji sam vodio s Wittgensteinom, rekao mi je: »Filozofija je poput sefa koji se otvara kombinacijom brojeva. Mali pomak na kombinaciji kao da ništa ne znači ali kad sve dođe na svoje mjesto, sef možemo otvoriti«. U »Plavoj knjizi« on filozofiju upoređuje s neredom knjiga u knjižnici gdje je potrebno svaku malo pomaknuti da bi se došlo do konačnog reda. U *Filozofskim istraživanjima* svoju metodu upoređuje s uputama koje je potrebno dati nekome tko je u stranom gradu. Treba proći mnoge puteve da bi se stiglo na isto mjesto. I jedino tada kad smo te mnoge puteve prošli, onda možemo reći da se možemo u tom gradu snala-

lja, vatra i vazduh; oni su »hrana« osećajne svesti komponovana od niza drugih elemenata. Kod teorije preporođanja duša ne prelazi iz jednog tela u drugo, ili iz jednog sveta u drugi, nego jedan isti kompleks elemenata kruži, a on se u jednom periodu pojavljuje kao iluzija (maya) ličnosti; posle određenog vremena iskrsava kao druga, treća itd. i tako bez prestanka. U suštini, ništa se ne preporođa (nije transmigracija) već večna transformacija. Put spasenja od ponovnih rađanja su pet osnovnih zapovesti: ne ubij, ne laži, ne kradi, ne bludniči i ne uživaj alkohol i droge. Dalji put vodi kroz Osmočlanu stazu.

Danas je ukupan broj pripadnika buddhizma oko dve stotine miliona. Burma 90% stanovništva, Sri Lanka – 94%, Sijam – 94%, Kampučija i Laos su izrazito buddhističke, Japan – 60%, Nepal deli vernike sa hinduizmom, Indija – oko 200.000, u Južnoj Americi ima oko 140.000 budista, a u SAD oko 170.000 dok ih u Evropi ima samo nešto više od 10.000.

1. Iako se Risabha nejasno javlja u kasnijim Vedama i Puranama, o njemu se ništa ne zna.
2. Buddizam je ogromno versko i filofske područje. Kako je prostor ovog napisa veoma ograničen, dotiči ćemo samo ono osnovno.

3. O tome gde je Buddha umro još uvek se raspravlja.

4. Sadhu Sveti čovek, verski prosjak – litalica i verski propovednik